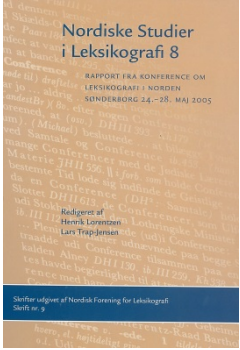

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Skandinaviske lærebøker i leksikografi og leksikologi – tverrnasjonalt oversyn og vurdering	
Forfatter:	Lars S. Vikør	
Kilde:	Nordiska Studier i Leksikografi 8, 2006, s. 383-390 Rapport från Konferens om lexicografi i Norden, Göteborg 27.-29. maj 1999	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for bruk af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Skandinaviske lærebøker i leksikografi og leksikologi – tverrnasjonalt oversyn og vurdering

Scandinavian introductory books on lexicography and lexicology – a comparative survey and an assessment. This article gives a brief survey of Scandinavian (Danish, Norwegian and Swedish) introductory books on lexicology and lexicography. Seven books are discussed one by one, and a comparison is done as to which sectors within the field are covered in the three countries.

1. Innleiing

I *LexicoNordica* 9 hadde Bo Svensén (2002:295–311) ein jamførande omtale av fleire relativt nye engelskspråklege innføringsbøker i leksikografi. I samband med planar om ei norskspråkleg innføringsbok som Ruth Vatvedt Fjeld og eg arbeider med, har eg sett nærmare på nokre skandinaviske bøker av denne typen, og her vil eg gi eit oversyn over kva eg har funne. Det kan ikkje forundre nokon at min artikkel blir atskilleg kortare enn Svenséns.

Eg avgrensar meg til dei tre landa Danmark, Noreg og Sverige, i denne rekkjefølgja, og inkluderer både leksikografi og leksikologi slik eg forstår begrepa. Eg gjorde ei forsøksvis avgrensing av desse begrepa mot kvarandre i foredraget mitt i Volda i 2003 (Vikør 2005a:339–341), m.a. basert på definisjonane i Nordisk leksikografisk ordbok. Der er *leksikografi* knytt heilt opp til tekstsjangeren ordbøker, mens *leksikologi* er definert slik:

forskning og teorier knyttet til et språks ordforråd, særlig betydning og strukturelle egenskaper ved de leksikalske enhetene.

Med denne utdjujinga:

Leksikologi er en deldisiplin av lingvistikken og kalles også leksikalsk semantikk. Leksikologisk beskrivelse av et ordforråd danner også ofte grunnlaget for den leksikografiske kodifiseringen.

Denne forståinga sluttar eg meg til med det unntaket at eg oppfattar leksikologi som vidare enn berre leksikalsk semantikk. Leksikologi omfattar all beskriving av det leksikalske nivået i språket, både det semantiske, pragmatiske, stilistiske, historiske (endringar av ordforrådet bl.a. gjennom påverknader frå andre språk og samfunnsendringar, dvs. endringar i det vi kan kalle språkekologien), normative (purisme-problemet), morfologiske (orddanning) m.m.

Terminologifeltet held eg utanfor i denne samanhengen. Like eins ser eg bort frå bøker i meir generell språklære, grammatikk m.m., som inneheld leksikologiske kapittel.

Eg har m.a. gått ut frå det vi har i biblioteket vårt og sett på resensjonane i *LexicoNordica*. Det har gitt følgjande fangst: éi dansk bok, tre norske, og tre svenske (når Svenséns to utgåver blir rekna som éi bok). Den eldste er frå 1987, den nyaste frå 2004. Eg behandlar bøkene land for land. Eg kan ikkje gi ei grundig vurdering av bøkene i ein kort oversynsartikkel som dette, basert på ein knapp halvtimes foredrag, berre eit jamførande oversyn over kva dei dekkjer. Etter gjennomgangen av bøkene legg eg fram ei samanfatting av korleis fagfeltet er dekt i dei ymse landa. Det blir uunngåeleg overflatisk, men forhåpentlegvis kan det gi ei lita tverrskandinavisk oversikt.

2. Dei enkelte bøkene

2.1. Danmark

2.1.1. *Henning Bergenholtz og Sven Tarp (o.a.): Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger. Problemer og løsningsforslag. Systime 1993. 320 s.*

Dette er den einaste danske boka i emnet eg har funne. Den er sprungen ut av miljøet rundt fagleksikografistudiet ved Handelshøjskolen i Århus, og er strengt leksikografisk. Bergenholtz og Tarp er blant dei som i sterkast grad har ønskt å skilje mellom leksikografi og den lingvistiske deldisiplinen leksikologi. *Manual i fagleksikografi* (MFL) er også lagd opp som ei praktisk bok, som ordet "Manual" seier klart nok. Boka begynner sjølvsagt med å avklare visse begrep innanfor faget, særleg med å definere fagleksikografi i forhold til allmennleksikografi. Deretter får vi ein typologi over fagordbøker, delvis etter antal og art av behandla språk, delvis etter faggrupper, og grunnlagsproblem ved somme av desse typane blir drøfta. Så er det det praktiske arbeidet som blir beskrive stadium for stadium: forarbeidet i form av brukarundersøkingar, materialsamling og leksikografiske handgrep. Seleksjon av lemma og ekvivalentar, utval og framstilling av språklege opplysningar, tilsvarande om faglege opplysningar, dei ulike bestanddelane av ei fagordbok (særleg ulike typar omtekst), ulike tilgangsstrukturar, formaspektet (layout, korrektur), revisjon og ordbokskritikk, og til slutt får vi eit historisk oversyn over danske fagordbøker. Framstillinga er i stor grad normativ, i form av at det heile vegen blir gitt grunngitte råd, anbefalingar og åtvaringar. Vi har altså for oss ei handbok i eigentleg tyding. Boka kom i 1995 ut på engelsk under tittelen *Manual of Specialised Lexicography*.

2.2. Noreg

2.2.1. *Vigleik Leira: Ordlaging og ordelement i norsk. Samlaget 1992. 300 s.*

Dette er ei leksikologisk bok, som tittelen seier. Leira er mangeårig (no pensjonert)

konsulent i Norsk språkråd, og har blant anna hatt ansvaret for nyordsregistrering i Språkrådet i ei årrekke (og er forfattar av boka *Nyord i norsk* frå 1985). Også denne boka er ganske praktisk lagd opp: Forfattaren ønskjer å gi systematisk kunnskap for språkbrukarar om ordlagingsmåtar på eit synkront grunnlag, og delar av boka fungerer som eit oppslagsverk. Det er to hovuddelar. Første delen drøftar teoretisk, men likevel konkret, ulike ordlagingsmåtar: samansetjing, avleiing, og dei meir perifere: samdanning, innkorting, importord, og to viktige problem av klart normativ type: samansetjingsfuga (særleg) og fordelinga av *-ing* og *-ning* i dei to målformene (boka dekkjer både bokmål og nynorsk, men er skriven på nynorsk). Del II består primært av ei alfabetisk liste over ordlagingsselement og bøyingsendingar, og dessutan mindre lister over særlege problem: inkolentnemningar, samansetjingsmåtar (fuger), og ordpar på *-ing* vs. *-ning*. Heile boka er altså primært ei praktisk rettleiing i språkbruk på ordlagingsplanet.

2.2.2. Valerij Berkov: Norsk ordlære. *Universitetsforlaget* 1997. 224 s.

Også denne boka er (i hovudsak) leksikologisk, som tittelen viser. Boka kom først ut på russisk under tittelen *Norvezhszkaja leksikologija* – ”ordlære” er altså ei direkte omsetjing av ”leksikologi”. I sjølve teksta i boka bruker han likevel ”leksikologi” også i den norske utgåva, og han begynner med ei drøfting av begrepet og fagområdet. Dei emna han behandlar i egne kapittel, er først ordet som språkleg eining, dernest det norske ordtilfanget inndelt og analysert ut frå ulike kriterium: semantiske, stilistiske, sosiale – her drøftar han fagspråklege og dialektale ordtilfang – og historiske (importord- og purisme-problematikken). Deretter tek han for seg fraseologi og gir ein typologi over fraseologiske einingar, før han drøftar leksikalske prosessar av ulike slag (namngjeving, tydingsendring, metonymi og metaforikk, og lingvistiske og ekstralingvistiske årsaker til endringar i ordtilfanget). Så tek han opp det emnet Leira behandlar, nemleg ordlagings, men det gjer han svært knapt, så han dublerer ikkje Leiras grundige behandling. Til slutt har han eit kapittel om norsk leksikografi, dvs. eit historisk oversyn og ei inventarisering over ordbøker som dekkjer norsk, pluss korte beskrivingar av nokre av dei. Heile Berkovs bok er svært konkret, mesteparten av teksta består av eit vell med døme som blir grupperte og disponerte etter dei linene eg har skissert her ovanfor.

2.2.3. Anne Golden: Ordforråd, ordbruk og ordlæring i et andrespråksperspektiv. *Ad Notam Gyldendal* 2000. 171 s.

Også denne boka er leksikologisk. Undertittelen viser at ho fokuserer særskilt på andrespråksinnlæring, og boka kjem da også i ein serie for eit fjernundervisningsprosjekt i norsk som andrespråk. Delar av boka gir likevel ein meir allmenn leksikologisk bakgrunn. Boka blir innleidd med ei drøfting av ordbegrepet, og så blir ordforrådet behandla (inndelingskriterium, og ordtilfanget i tekster og hos individ,

der begrepet ”det mentale leksikon” blir beskrive). Leksikalsk semantikk får eit kapittel, like eins ordforståing og tilhøvet mellom språk og tanke. Deretter kjem variasjonar i ordtilfang og ordbruk i ulike språk og teksttypar. Alle desse kapitla er ganske korte; det er snakk om elementære bakgrunnsinnføringar for dei sentrale emna som deretter står på tapetet, og som får meir utførleg behandling: ordlæring, ordlæringsstrategiar, og undervisningsmetodikk i ordkunnskap. Mykje av stoffet er presentasjonar og refereringar frå ymse forskingsprosjekt, og grafar og tabellar har ein meir framstående plass her enn i dei andre bøkene. Mens dei andre bøkene er lingvistiske i trong meining, er denne meir prega av å vere tverrfagleg med ei samanflyting av lingvistikk, samfunnsvitskap, psykologi og pedagogikk.

2.3. Sverige

2.3.1. *Bo Svensén*: Handbok i lexicografi. Principer och metoder i ordboksarbetet. *Esselte Studium / Tekniska nomenklaturcentralen* 1987. 279 s. / 2. utgåve: Handbok i lexicografi. Ordböcker i teori och praktik. *Norstedts Akademiska Förlag* 2004. 624 s.

Dette er, som vel kjent, klassikaren på feltet. Den er gjennomført lexicografisk, og først og fremst tenkt som det tittelen seier, ei handbok i det konkrete arbeidet med å lage ordbøker. Det er altså ordboka som tekstsjanger boka tek opp, ikkje ordet som ein lingvistisk kategori. Førsteutgåva er på knapt 300 sider. Etter eit par innleiande kapittel om ordbokstypologi og materialbehandling tek forfattere for seg informasjonskategoriene ein etter ein, frå oppslagsordet til etymologi og tilvisingar. Deretter beskriv han ulike ordboksstrukturar, ordbøker som prosjekt og ordbøker i dataalderen. Materialet er heile vegen både einspråklege svenske ordbøker, og tospråklege ordbøker mellom svensk og engelsk, fransk og tysk. Boka kom ut på engelsk i 1993 under tittelen *Practical lexicography*.

Andreutgåva er fordobla i omfang, den er på over 600 sider. Men framleis er avgrensinga til lexicografi i trong tyding klar og gjennomført, og grunndisposisjonen er behalden, men med grundigare behandling av enkeltemna og nye kapittel. Vi finn altså framleis først nokre allment innleiande kapittel med begrepsbestemmingar, ordbokstypologi, datainnsamling og -utval og ordboka som tekst – den tekstteoretiske komponenten er sterkare her enn i førsteutgåva. Så får vi igjen dei ulike opplysningskategoriene behandla og gjennomdrøfta ein for ein, med hovudvekt på definisjonar i einspråklege og ekvivalentar i tospråklege ordbøker. Dei ulike strukturtypane og -nivåa kjem deretter, og så får vi til slutt ein sekvens med dei meir ”ytre” aspekta: ordboksprosjekt, juss og etikk, elektronisk lexicografi, ordboksbruk og ordbokskritikk. Det er blitt ei heildekkjande bok som kjem til å bli ståande som standardverket i mange år framover. (Sjå grundigare omtale og vurdering i Vikør 2005b.)

2.3.2. *Peter af Trampe: Språkbrukaren och orden. Studentlitteratur 1990. 126 s.*

Denne boka ligg litt på kanten av emnet mitt, sidan den ikkje berre behandlar ordnivået i språket, men delar av den gjer det. Boka er ”en introduktion till elementär ordsemantik och till några modernare teorier om vår användning av orden i kommunikationen”, til bruk for studentar på grunnivå i allmenn og nordisk språkvitskap. Etter å ha framstilt nokre semantiske grunnbegrep og ulike typar tydingsrelasjonar (synonymi, hyponymi osv.), og gått litt inn på forskingsmetodar, tek forfattere grundigare for seg ordbruk, med særleg vekt på metaforikk. Deretter kjem eit avrundande kapittel om ulike aspekt ved språkhandlingar. Både setningssemantikk og språkhandlingsteori er viktige emne i boka i tillegg til ordsemantikk.

2.3.3. *Sven-Göran Malmgren: Svensk lexikologi. Ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser. Studentlitteratur 1994. 150 s.*

Tittelen og undertittelen samanfattar godt kva denne boka tek for seg. Malmgren bruker etter svensk tradisjon *leksikologi* som eit overbegrep for det eg kallar leksikologi og leksikografi, og blir kritisert m.a. for det av Thomsen (1995:289). Men jamvel etter min og bl.a. Thomsens terminologi, ligg hovudvekta i boka på leksikologi. Vi får først ei kortfatta drøfting av ordbegrepet, og så kjem kapitlet ”Ordbildning”, som fyller femti sider, bortimot halve boka. Så eit kort kapittel om fraseologi, og eit om leksikografi, nemleg ei typologisk oversikt over svenske ordbøker. Endeleg kjem eit avslutningskapittel om datamaskinell leksikografi. Såleis kan vi seie at boka sveipar over både leksikologi og leksikografi, men altså med hovudvekta på leksikologi, og innanfor der igjen på det morfologiske aspektet – som i Sverige, liksom i Noreg, vel er det aspektet som skaper dei største praktiske problema for folk flest. Slik supplerer Malmgren kollegaen af Trampe, ved å leggje hovudvekta på dei formelle sidene i motsetning til dei semantiske som af Trampe behandlar.

3. Samanfating

Ein kan sjå av dette at fagfeltet er noko ujamnt dekt i dei tre landa. I tabell 1 har eg sett opp ei oversikt over delemna innanfor faget og ført på dei bøkene der desse emna er dekte. Rett nok blir det noko tilfeldig, for det er stor forskjell på kor djupt bøkene går inn på dei enkelte emna, og der ei bok berre så vidt tek opp eit emne utan å gå særleg meir inn på det, har eg sett bort frå det. Men eit visst globalt inntrykk av feltet kan vel dette gi.

Leksikografi

<i>Allmennleksikografi</i>	Svensén
<i>Fagleksikografi</i>	Bergenholtz/Tarp
<i>Ordboksoversikter</i>	Berkov, Malmgren, Bergenholtz/Tarp

Leksikologi

<i>Ordbegrepet</i>	Berkov, Golden, Malmgren
<i>Morfologi</i>	Leira, Malmgren, Berkov
<i>Ordforrådsinndeling</i>	Berkov, Golden
<i>Diakroni</i>	Berkov
<i>Normering</i>	Berkov
<i>Semantikk</i>	Golden, af Trampe, Berkov
<i>Mentalt leksikon</i>	Golden
<i>Leksikalske prosessar (metaforikk, metonymi osv.)</i>	Berkov, af Trampe
<i>Stilistikk</i>	Berkov
<i>Fraseologi</i>	Berkov, Malmgren
<i>Kontrastivitet</i>	Golden
<i>Didaktikk / Læring</i>	Golden

Tabell 1.

Den einaste danske boka eg har registrert, handlar om leksikografi, og attpåtil eit spesialfelt innanfor leksikografien: fagleksikografi. I Noreg står derimot leksikologien i sentrum – trass i at ”leksikologi” faktisk ikkje finst som fagdisiplin ved norske universitet. Der heiter det ”leksikografi”, som blir brukt som overbegrep på same måten som ”leksikologi” i Sverige (ifølgje Malmgren). Eg har sjølv, i samarbeid med Ruth Vatvedt Fjeld, undervist i leksikografi ved Universitetet i Oslo i ei rekkje år, og den grunnboka vi til no har brukt der, er førsteutgåva av Svenséns. Av dei norske leksikologibøkene er Berkov den mest heildekkjande, men den er svært kasuistisk og lite teoretisk, for så vidt sterkt merkt av at forfattaren er leksikograf, i den forstand at registrering og opplisting av enkeltdøme har ein dominerande plass i boka. På same måten er Leiras bok konsentrert om den morfologiske sida ved ordet som språkleg storleik, dvs. avleiing, samansetning og til dels bøyning – i tråd med det tyngdepunktet morfologi har i norsk språkdebatt og språkplanlegging i det heile, og sjølvsagt sterkt basert på Leiras stilling som konsulent i Norsk språkråd. Golden på si side legg hovudvekta på andrespråksproblematikken, som er hennar fagfelt. I

Sverige har leksikografien fått eit heildekkjande verk, mens ulike aspekt av leksikologien er blitt meir kortfatta og elementært behandla i to lærebøker. Emne som ordtilfangssamansetning, ordtilfangshistorie, fraseologi, m.m. er blitt nokså stemoderleg behandla i alle landa. Slike emne kjem rett nok inn i andre samanhengar, som i grammatikkar og språkhistorier, som gjerne har med kapittel om det leksikalske nivået, men det blir likevel meir perifere innslag i verk der hovudinteressa ligg på andre felt. Eg kunne nok ha gått inn i og vurdert dei store referansegrammatikkane for norsk og svensk, men eg har valt å ikkje gjere det i denne samanhengen.

Også på det leksikografiske planet kan vi seie at at fleire emne er betre dekte enn det kan sjå ut til her, ordbokshistoriske emne, t.d., er behandla ulike stader i artikkelform, og vi har òg grundigare innføringsbøker i enkelte store ordboksverk, nemleg i SAOB ved Ekbo og Loman (1971) og Lundbladh (1992), og i ODS ved Hjorth (1970). I Noreg, og truleg i dei andre landa, finst det fleire kåserande og populærvitskaplege bøker om ord, ordbruk, ordhistorie og ordtilfangshistorie – som alltid er populære emne. Men alt dette er fragmentarisk. Såleis måtte Fjeld og eg i undervisninga vår i stor grad basere oss på eit slikt ”fragmentarisk” pensum. Svenséns bok er den overlegent beste på sitt felt og godt brukbar i alle dei tre landa, ikkje minst etter den radikale utbygginga som skjedde i samband med den nye utgåva. Den gjekk rett nok så langt at sjølve omfanget kan bli eit problem; det kan komme til å vise seg at den vil fungere meir som eit fordjupingsverk enn som ei innføringsbok. Det er ikkje utenkjeleg at førsteutgåva også i framtida vil bli mest brukt i elementærfasen, mens andreutgåva eller utvalde kapittel i den blir ei påbygging for meir avanserte brukarar. Uansett er det eit behov for ei elementær behandling av leksikografisk metodikk også frå eit dansk og eit norsk synspunkt – blant anna fordi både dei språklege problema og dei leksikografiske tradisjonane ikkje alltid er identiske med dei svenske.

Litteratur

(med unntak av dei omtalte bøkene)

- Bergenholtz, Henning o.a. 1997: *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ekbo, Sven og Bengt Loman 1971: *Vägledning till Svenska Akademiens ordbok*. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Hjorth, Poul Lindegård 1970: *Vejledning i brug af Ordbog over det danske Sprog*. København: Gyldendal.
- Lundbladh, Carl-Erik 1992: *Handledning till Svenska Akademiens ordbok*. Stockholm: Norstedts.
- Svensén, Bo 2002: Några nya introduktionsböcker om lexikografi. I: *LexicoNordica* 9, 295-311.
- Thomsen, Knud Troels 1995: [Melding av Sven-Göran Malmgren: Svensk lexikologi]. I: *LexicoNordica* 2, 287-299.

- Vikør, Lars S. 2005a: Språk og verd i Norsk Ordbok. I: R.V. Fjeld og D. Worren (red.): *Nordiske studiar i leksikografi* 7. Oslo: Nordisk foreining for leksikografi, 339-347.
- Vikør, Lars S. 2005b: Ei metaleksikografisk perle. I: *LexicoNordica* 12, 331-346.